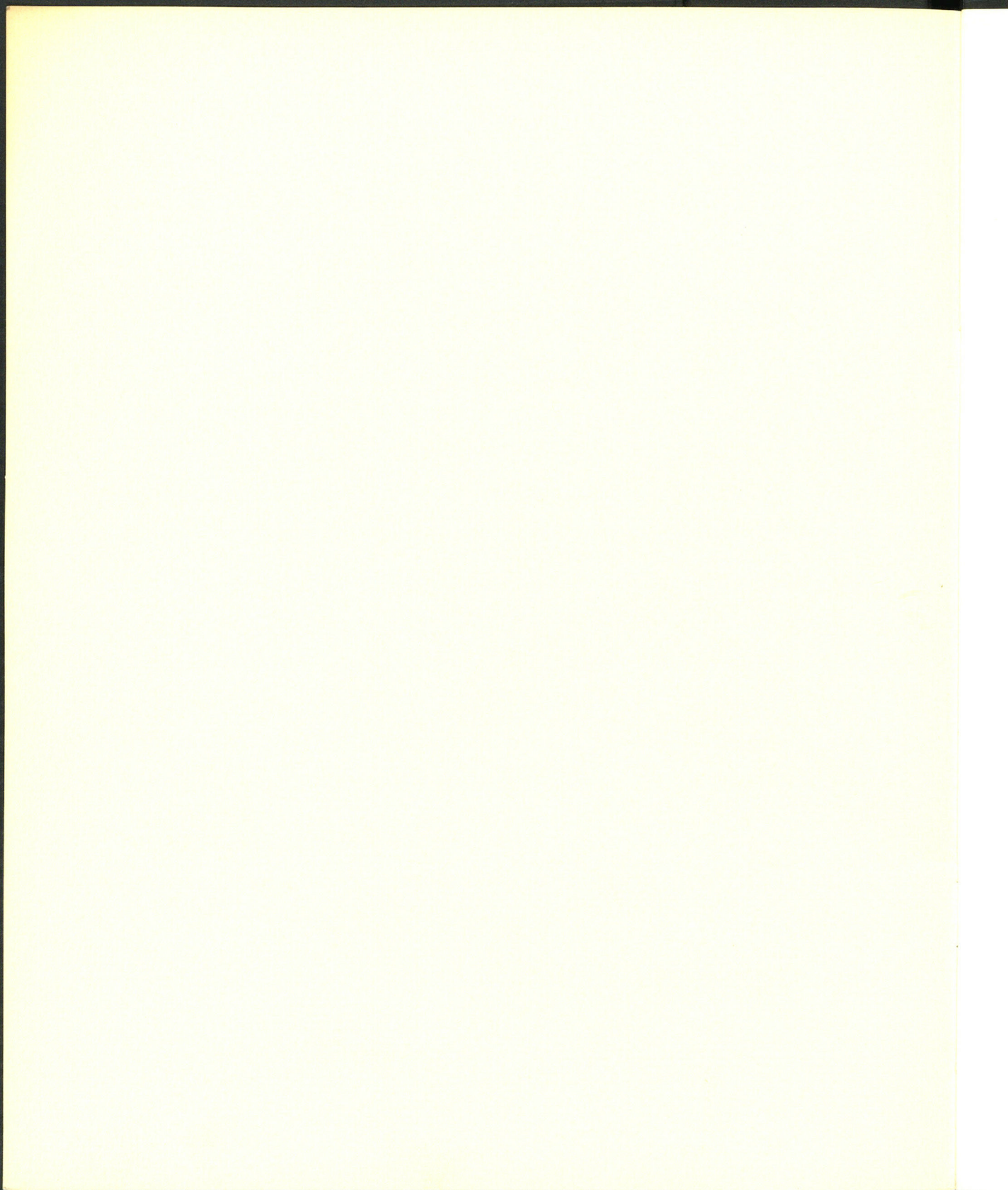

TUSSEN GISTEREN EN MORGEN

TUSSEN GISTEREN EN MORGEN

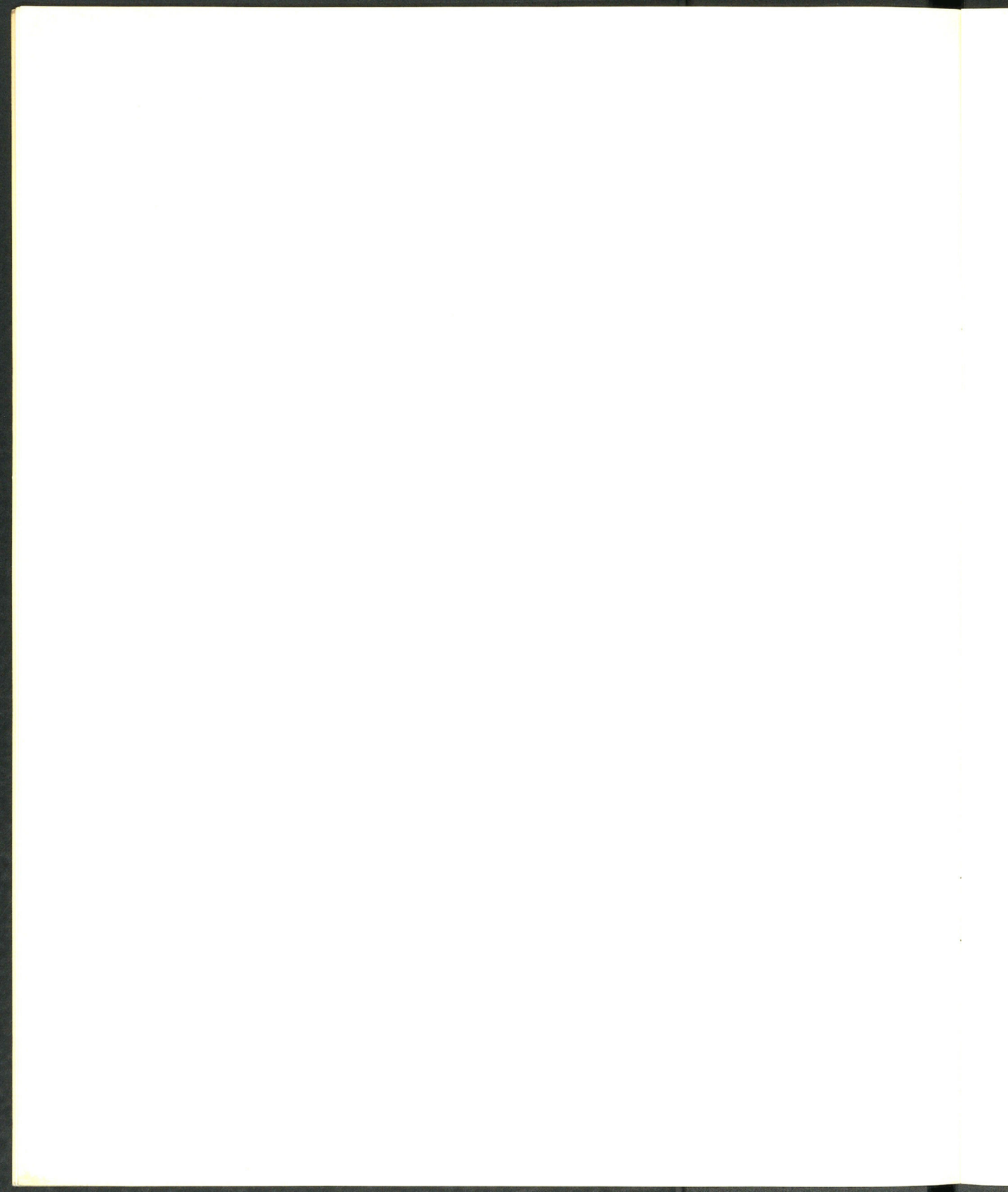
Rede uitgesproken op vrijdag 15 december
1967 bij gelegenheid van de opening ener
dubbeltentoonstelling te Utrecht en Am-
sterdam. Gewijd aan het levenswerk van

Joep Nicolas

ter herinnering aan zijn 70ste verjaardag.

door

N. R. A. Vroom

Het bereiken van een eerbiedwekkende leeftijd is vandaag welhaast een suspecte bezigheid. Verjaardagen bezitten immers een nadrukkelijk retrospectieve signatuur. Niets wekt op dit ogenblik echter tot groter wantrouwen van onze spes patriae dan juist het verleden. Zelfs het heden is nauwelijks boeiend genoeg vooral omdat het nog te zeer met gisteren is verbonden. De voorkeur lijkt uit te gaan naar de roes van niet verplichtende toekomstbespiegelingen. Met een zekere weemoedige vreugde worden ook dezen veelal als vrij hope-loos ervaren.

Retrospectieve tentoonstellingen wijdt men sinds enige tijd dan ook bij voorkeur aan kunstenaars die vooralsnog in een geprolongeerde puberteit zijn blijven steken. Zij inspireren immers zo pakkend eigentijds tot een gematigde vorm van ongeëngageerde wanhoop. De actualiteitsjacht leeft zich uit in zijn onweidelijk bedrijf.

Nog staat het natuurlijk vrij te wachten met het bijeen brengen van een levenswerk; totdat de tijd zijn objectiverende critische functie heeft kunnen uitoefenen. Dan moet men als beeldend kunstenaar evenwel om andere redenen tot de eigentijdse „inner circle” behoren, wil zijn retrospectieve manifestatie niet onmiddellijk worden afgedaan als paternalistische folklore.

Het lijkt verstandig zich van deze situatie terdege bewust te zijn. Er is dus weinig aanleiding dat deze vriendschappelijke bijeenkomst de toets der actualiteitscritiek zal kunnen doorstaan.

Men zou aan dit verschijnsel overigens nauwelijks aandacht behoeven te schenken, ware het niet dat onder het mom van progressieve openheid het verlangen vooral actueel te zijn alle uitingen van andere geaardheid en kwaliteit volledig dreigt buiten te sluiten. Een nieuwe besloten groep, een nieuwe élite van het efemere gebeuren kondigt zich daarmee wel wat al te luidruchtig aan.

Dit zal zonder twijfel voor vele creatieve kunstenaars tot wanhoop en uiteindelijk versagen leiden; anderen zullen de situatie als een extra uitdaging ervaren. Dankbaar mag men zijn voor iedere openbare verzameling die met een open oog ook voor al het nieuwe wat zich manifesteert nochtans besloten blijft ook de menselijke waarde der historische continuïteit te belichten. Voor de moedige slachtoffers van het hedendaags cultureel ostracisme zal het een

hoopwekkende aansporing vormen; een maatschappelijke ontsporing verwerft op deze wijze tevens de gewenste correctie.

Inmiddels past hier een zekere aanvaardende berusting. Deze behoeft gelukkig geen belemmering te vormen om de dank ook van de Rijksakademie te verwoorden. Allereerst jegens de kunstenaar voor diens warmhartige medewerking; voorts even gaarne jegens de Gemeente Utrecht met name om de inspirerende samenwerking met haar bekwame vertegenwoordigster, mej. dr Elizabeth Houtzager.

Berusting lijkt voorts nog om andere redenen verantwoord; het sonore oeuvre van de 70-jarige Joep Nicolas nodigt immers niet slechts uit tot een weldadige herbeleving van een goed deel van deze reeds geschiedenis geworden eeuw. Retrospectie scherpt weliswaar het kritisch vermogen maar verlangt bovendien een afgewogen projectie als evenwaardig complement. Welnu, het levenswerk van de kunstenaar geeft juist door zijn gelouterde actualiteitswaarde, die zijn duurzaamheid niet heeft aangetast, deze opening tot een richting bepalende beschouwing.

Aesthetiserende bespiegelingen hebben daarbij weinig zin. Veeleer biedt de momentopname van een jarenlange scheppende daadkracht de gelegenheid tot waarnemingen aangaande de steeds wisselende en dieper gravende samenhang tussen de kunstenaar en de wereld waarin hij leeft. Een relatie die voert tot een consequente zelfdiscipline, waarvan de groei evenzeer in de kunstwerken leesbaar blijkt, als de bij tijden in de kunstenaar optredende twijfels; de afleiding ook door zich bij wijlen aankondigende niet wezenlijke verlokkingen evenzeer als de offers: het „bloed, zweet en tranen” dat telkens weer moet worden opgebracht om het talent opnieuw in authentiek gareel te dwingen.

Ondanks alle bourgondische zwier die dit worstelend talent soms welhaast lijkt te versluieren, is het toch die wat melancholieke ondertoon der aarzeling die de mens: de schepper van dat levenswerk voortdurend in de scheppingen van zijn hand doet proeven.

Het vormt aldus tevens de argeloze uitnodiging tot een persoonlijke ontmoeting tussen beschouwer en kunstenaar. Dit tweegesprek verwerft zo ook het ferment en de ademwekkende ruimte omdat het ontvlamt vanuit de her-

kenning van het bijeengebrachte levenswerk niet slechts als het zelfportret van de kunstenaar maar ook als het contereitsel van de zichzelf in volle overgave schenkede beschouwer. Op deze wijze krijgt de misschien wat versleten wijsheid tenslotte hernieuwde betekenis, dat het actuele niet steeds waardevol, het authentieke evenwel immer actueel blijft.

Alwie de krampachtige discussie heeft gevolgd rond de samenstelling van de komende DOKUMENTA te Kassel, de jaarbeurs der hyperactuele kunst zal aan deze overweging misschien enige troost kunnen ontleen. Een enkel kunstkriticus, buiten adem geraakt in de race om de klok breekt wel wat triest een lans voor de actueelste schilders van enige jaren her, van wie men toch niet mag verwachten dat zij iedere vier jaar opnieuw in staat zouden zijn de van hen verwachte stuntnummers te leveren, die de actualiteitsmachine echter dringend nodig heeft om te kunnen blijven draaien. Ook zij hebben immers wel eens een ogenblik van bezinning nodig; zij hadden zich geestelijk reeds bijna volledig uitgekleed.

De artistieke strip-tease eindigt noodgedwongen bij het laatste neo-figuratieve kledingstuk. Bloter dan bloot gaat nu eenmaal niet; nog afgezien van het feit dat het veelal tegen valt.

Zo komt men opnieuw tot de reeds bekende ervaringswijsheid dat het verlangen boeiender blijkt dan de vervulling; dat de creatieve onvoldaanheid na beëindiging van een kunstwerk: die niet tot zwijgen te brengen twijfel en zelfcritiek de wezenlijke stimulans in zich sluit tot een hernieuwde uitspraak; dat deze door onwaarachtige, kunstmatig opgeblazen successen zijn kracht en élan slechts kan verliezen; dat behoud van de creatieve impuls bovendien een voortdurend verzorgde geestelijke discipline verlangt, die uitsluitend door een gerichte beheersing der materie en een persoonlijke opofferingsgezindheid kan stand houden. Efemere krantensuccessen kunnen daarbij in gelijke mate gemist worden als persoonlijke respons onontbeerlijk blijft. Tenslotte bezit ieder authentiek kunstwerk de ingeboren eigenschap die zich tegen enigerlei vorm van profanering verzet.

Zoals gezegd, het heeft zo weinig zin een aesthetisch waardenoordeel uit te spreken, temeer daar dit veelal uitsluitend is gestoeld op een vlottend qualiteitsgevoel van uiterst subjectieve, soms puur modieuze herkomst.

Hoeveel geniën der naoorlogse bienales zijn reeds na enkele jaren vergeten en uit de laatste editie der actuele „handboeken” weer geschrapt niet ongelijk aan de routine van de Guide Michelin, die verslonste keukens uit zijn prijzende opsomming verwijderd.

Hoeveel wezenlijke talenten zijn er door de onmenselijke actualiteitsjacht verlost tot critiekloze zelfoverschatting en ongeordende verspilling van creatieve kracht terwijl een beheerste ontwikkeling in stilte voortijdig uitdrogen van de creatieve bron had kunnen voorkomen en voor een volledige ontluistering had kunnen behoeden.

Terecht schrijft dan ook een der critici dat het probleem der generaties in de kunst een ontzagwekkend gecompliceerd karakter vertoont. Betreurenswaardig laat komt hij tot deze wijsheid, die toegebrachte schade en leed niet meer zal kunnen herstellen.

De kunstzinnige samenhang van een tijdsbestek bestaat immers uit een onuitwisbaar patroon van vele gelijktijdig optredende leeftijdsgroepen waarbij de geniale premature geboorte van een kunstwerk en het object dat als bekroning van een levenswerk tot stand komt het tijdsbeeld in gelijke mate bepalen.

Schenkt de tijd voorts de gelegenheid tot waarneming van enige afstand dan blijken de aanvankelijk het meest op de voorgrond tredende verschillen terug geweken naar het tweede plan en de gemeenschappelijke kenmerken van aanvankelijk zo verschillend lijkende uitingen op de voorgrond te treden. Niet zelden blijkt dan ook van rijpe kunstwerken de grootste invloed uit te zijn gegaan.

Zijn het immers niet de oudere Titiaan, Rembrandt en Goya — om er maar enkele te noemen — die als de culminatiepunten gelden van enkele der grootste periodes van de West-Europese Schilderkunst. Wie was — zo vraagt de zojuist reeds geciteerde kortademig geworden kampioen ontdekker — in 1906 de meest „actuele” schilder? Het was de oude Cézanne antwoordt hij even cynisch als waarheidsgetrouw.

Joep Nicolas wekt de indruk reeds omstreeks 1930 iets van de dreigende ontluistering voorvoelt te hebben. Ongeveer half zo oud als vandaag schrijft hij nochtans op een ervaring van 75 jaar te kunnen bogen. Zijn vader en groot-

vader gingen hem immers voor in de beoefening van het eerzaam handwerk der glasschilders. Tezelfdertijd verklaarde hij tevens onverschillig te zijn voor de opvatting dat men in zijn vrije schilderkunst te zeer de glazenier en in zijn glazen te manifest de vrije kunstenaar bespeurde.

Beide verklaringen bezitten een programmatisch aspect. Onbeïnvloed door critische bemerkingen maakt hij ten aanzien van eigen artistiek geweten een keuze. Het behoeft niemand te verwonderen, wanneer deze eigenzinnigheid de oorzaak werd van een „wohltemperierte” ontwikkeling, die hem in staat stelt ook nog vandaag op onverwacht boeiende, jeugdig pregnante wijze tot de uiting van zijn persoonlijkheid te komen.

Het moet ook deze eigenzinnige keuze zijn geweest die hem de nog steeds pulserende aandrift van zijn nu gelouterde uitingswil heeft geschonken.

Onbewust geeft zijn opvatting ook een antwoord op het moeilijke vraagstuk van het samenspel tussen architect en beeldend kunstenaar. Er gaat immers een corrigerende en naar binnen gerichte impuls uit van de vrije beeldende onderzoeken. De geladen spirituele reserve die hierdoor ontstaat schept een der belangrijke voorwaarde om tezamen met de bouwmeester tot een dienstbaar evenwicht te geraken. Tussen het vrije schilderen en de functionele glasschilderkunst bestaat dus een niet te verwaarlozen correlatie.

Naar een andere niet minder wezenlijke voorwaarde verwijst de kunstenaar wanneer hij eerbiedig getuigt van de overgedragen traditionele handwerkelijke ervaring van zijn voorgeslacht.

Eenmaal de keuze der eenzame persoonlijke verantwoordelijkheid bepaald beduidt zijn intelligentie hem dat de artistieke zelfdiscipline een objectiverende toetssteen als complementaire steun in zijn ontwikkeling verlangt. Zo onderkent hij de vreugde en aanvaardt hij de beperkingen der handwerkelijke discipline.

Het glas filtreert het licht en reflecteert het niet gelijk het olieverschilderij of de gouache. Het omsluit en bepaalt een tastbare architectonische ruimte die zich aan twee zijden buiten het door hem vervaardigde kunstwerk ontwikkelt; geheel tegengesteld dus aan de illusoire ruimten die binnen de begrenzingen van zijn ezelschilderij gestalte verkrijgen.

In de geciteerde gedachtes van de kunstenaar vindt men tenslotte de

voortdurende wisselwerking die symptomatisch is voor de scheppende mens; de wisselwerking tussen de drang naar de autonome uitspraak en het verlangen zich dienstbaar te maken in een groter geheel. Het spreekt voor zich dat alle niet wezenlijke overwegingen in dit subtiel proces slechts storend en afleidend, misleidend ook kunnen werken. Verklaard wordt zo ook de vreugdevolle overgave van het handwerkelijk bedwingen der weerbarstige materie, die als een normatieve controle blijft functioneren.

De Utrechtse-Amsterdamse dubbeltentoonstelling van het veelzijdig levenswerk van Joep Nicolas lijkt een vrijwel unieke gebeurtenis.

Vooreerst om de overweldigende indruk zo veel en zo veelsoortige kunstwerken van een schilder bijeengebracht te kunnen ondergaan.

Omdat zij voorts de mogelijkheid opent vast te stellen dat zijn schepingen zich alhoewel uit soms veruiteenliggende jaren stammend uitmuntend met elkaar verdragen.

Er is een steeds duidelijker uit zijn oeuvre naar voren tredende persoonlijkheid aan het woord. Een uitbundig talent gedragen door een groeiende bekwaamheid blijkt monumentaal tot in zijn minst ambitieuze natuurstudies en portretten; het behoudt anderzijds een subtiel gevoel voor verhoudingen tot in de kleinste details zijner meest omvangrijke glazen. Zwaarig maar ingetogen, weloverwogen maar toch steeds weer verrassend impulsief zeven de glazen het doorschijnende licht en weerspiegelen de schilderijen de wereld, waarin de kunstenaar en de beschouwer elkaar in klein bestek ontmoeten.

Het levenswerk van een gerijpt kunstenaar toont de overtuigingskracht, de overmoed welhaast van een geconsolideerde jeugd, die bijna vanzelfsprekend tot de verwachting van nog menig intense uiting moet concluderen.

Dit verjaardagsfestijn heeft dus eigenlijk maar zeer oppervlakkig met het verleden te maken, meer reeds met een van vol leven bruisend heden. Groter dan ooit is echter het verlangen kennis te kunnen nemen van wat Joep Nicolas in de toekomst tot stand zal gaan brengen. Hij moge er van overtuigd zijn dat de allerbeste wensen van velen evenals zeer warme gevoelens van vriendschap en bewondering van morgenochtend af onzichtbaar in zijn atelier aanwezig zullen zijn, wanneer hij, alsof er niets gebeurd is, zijn creatieve arbeid gaat hervatten.

